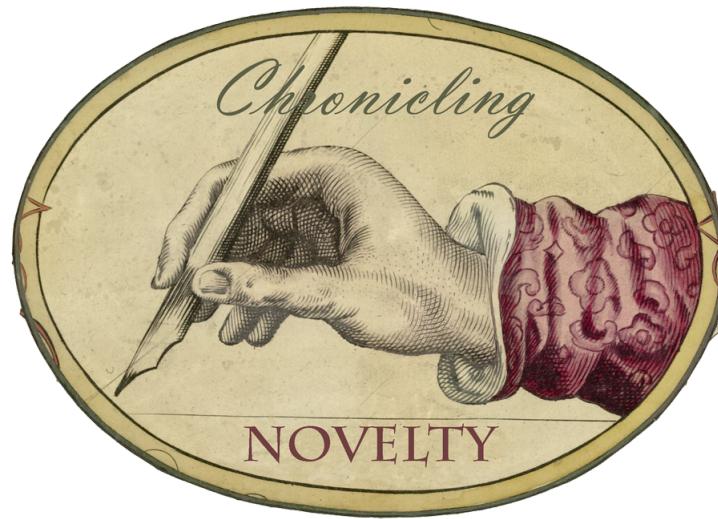

Instructie voor het annoteren van bronnen **Nieuws 2.0! Lokale kronieken, 1500-1850**

Chronicling Novelty & VeleHanden

Laatst aangepast op 17 september 2021

Inhoudsopgave

1 Wat gaat u doen?	3
1.1 Wat is een informatiebron?	3
1.2 Hoe annooteer ik?	3
2 De tags	4
2.1 Ontvanger	4
2.2 Informatiebron	5
2.2.1 Persoon	5
2.2.2 Document	5
2.2.3 Anders	6

2.3	Waarneming	6
2.3.1	mondeling/gehoord	6
2.3.2	geschreven/gelezen	7
2.3.3	gezien	8
3	Ontkenningen	9
4	Belangrijke aandachtspunten	10
5	Lijst met potentiële woorden	10
5.1	Ontvanger	10
5.2	Informatiebron	10
5.3	Waarneming	10
6	De tag kopie	11

1 Wat gaat u doen?

Als controleur in een Vele Handenproject, hebt u normaal gesproken de taak om het werk van de invoerders te controleren. Hier werkt dat iets anders, maar we leggen toch even uit wat de invoerders gedaan hebben met de teksten.

De invoerders hebben belangrijke informatie gemarkeerd in de tekst, met behulp van deze tags: `paginanummer`, `datum`, `locatie`, `persoonsnaam`, `margetekst`, `drukwerk`, `lijst_tabel`, `afbeelding`, en `kopie`. Die tags kunt u gewoon laten staan, en u hoeft ze ook niet te controleren. We gaan er vanuit dat het annoteren hiervan zonder veel fouten en problemen is gebeurd. **Er is één uitzondering: de tag kopie.** We willen graag dat u die tag wel controleert, omdat deze nauw samenhangt met uw andere taak, namelijk het taggen van informatiebronnen. Verderop leggen we meer uit over de tag `kopie` – eerst volgt er meer informatie over de informatiebronnen.

We willen in deze teksten graag de *informatiebronnen* taggen. Dat is een wat ingewikkelder taak dan het taggen van bijvoorbeeld een persoonsnaam. Daarom doen we dit met een selectieve groep vrijwilligers, waaronder u.

1.1 Wat is een informatiebron?

Met een informatiebron bedoelen we de bronnen waardoor de kroniekschrijver zijn informatie ontvangt. Het kan bijvoorbeeld zo zijn dat de auteur noemt dat hij iets zelf heeft gezien, gehoord of gelezen, of dat hij opschrijft via wie hij een bepaald nieuwstje heeft ontvangen. Wanneer u twijfelt of het om een bron gaat, kunt u uzelf de volgende vraag stellen: zegt de auteur hier iets over de manier waarop hij aan deze informatie is gekomen? Als dat niet het geval is, dan hoeft u niets te taggen.

Wanneer een kroniekschrijver de geschiedenis vóór zijn eigen tijd verhaalt, dan hoeven daarin geen bronnen getagd te worden. Ook al spreekt hij soms over ‘men hoorde’ of ‘men zag’, dan beschouwen we dat *niet* als een bron van informatie voor de kroniekschrijver. Anders gezegd: de auteur zegt hier niets over de manier waarop hij aan deze informatie is gekomen. Zeer waarschijnlijk heeft hij het geheel overgeschreven uit een andere kroniek of historie. Vaak is dit het geval in de eerste paar pagina’s van een kroniek.

In dit project wordt niet de *inhoud* van de bron geannoteerd, met andere woorden, hetgeen waarover een tijding gaat, of dat wat de burgemeester komt vertellen. De enige uitzondering is wanneer er letterlijk een bron wordt geciteerd of gekopieerd – zie hiervoor meer informatie onder het kopje ‘De tag `kopie`’.

1.2 Hoe annoteer ik?

U kunt een stukje tekst annoteren door het te selecteren en vervolgens op uw rechtermuisknop te klikken. Vervolgens verschijnt er een venster met verschillende tags. Daarvan klikt u er één aan. De gelabelde tekst krijgt nu een gekleurde achtergrond (niet dezelfde kleur als in deze handleiding) en een icoontje, en links in uw scherm verschijnt de geplaatste tag in een overzicht. U kunt de tag weer weghalen door op het kruisje te klikken in het overzicht links.

2 De tags

Voor het taggen van informatiebronnen gebruiken we drie verschillende tags: **ontvanger**, **informatiebron** en **waarneming**. Hieronder worden voorbeelden gegeven hoe de tags wel en niet moeten worden toegepast. **Zinnen die aangeven hoe een tag niet moet worden toegepast, zijn rood van kleur.**

2.1 Ontvanger

De **ontvanger** geeft aan wie de informatie heeft ontvangen. Dit is of de kroniekschrijver zelf, of iemand anders.

1. ‘Soo hebbe **ick** een deel borgers vergadert gesien, die op haren oversten gemurmureert hebben’
2. ‘Een Heer, die destijds in Gecommitteerde Raden zat, verhaalde **mij** eens, dat hij driemaal bij den Hertog om audientie had laten vragen’
3. ‘kwam burgemeester Vorsterman **ons** aanzeggen, dat wegens de ziekte, niemand in de kerk begraven mocht worden’
4. ‘Ende tbriefkin dat **mij** ghegeven was, dat was in deser mannieren ghemaect: De xvje wake, Onderstrate, van meester Lievin Moenens af’
5. ‘De heer Gerrardus Nijenhuijzen alhier binnen deze Stad woonende heeft aan **mijn** verhaald, dat Hij een Schaap heefd gehad’
6. ‘**ik** heb mede tot Broek geweest en deze Prins aan de Maaltijt, en door het dorp wandelende gezien’
7. ‘18 Februarij hebben **Wij** het Eerste in deze Stad in de Amsterdamer Courant van dien dag gezien dat Mevrouw Haere Koninglijke Hoogheijd Gemalin van de Heere Prince Erfstadhouder in ’s Hague op den 16 dezer des Avonds te 11 Uuren Voorspoedig en Gelukkig was Verlost van een Gezonde en Welgeschapen Prins!’
8. ‘In de benedenste gallerije ziet **men** de maen en de sterren beweegen op drij plaatzen.’
9. ‘**Men** hoorde hoedat eenen boer sig zeer ongeluckiglijck verhangen hadt’
10. ‘Den 12 Maart is het alhier weder Krijgsraed geweest, en uijt Naam van d’ Heeren Burgem: aan **de Leden van de Kreijgsraed** Gecommuniceerd, dat het Waeken der Burger Schutters op den 24 dezer een ejnde zal nemen.’

Let op: niet iedere persoon die iets ‘ontvangt’ is ook daadwerkelijk een ontvanger.

2.2 Informatiebron

De **informatiebron** geeft aan *welke instantie* de informatie overbrengt naar de **ontvanger**. Dat kan een persoon zijn, maar het kan ook een document zijn, een object of een plaats.

2.2.1 Persoon

11. ‘Een Heer, die destijds in Gecommitteerde Raden zat, verhaalde mij eens, dat hij driemaal bij den Hertog om audientie had laten vragen’
12. ‘kwam burgemeester Vorsterman ons aanzeggen, dat wegens de ziekte, niemand in de kerk begraven mocht worden’
13. ‘Doorzigtige lieden merkten toen reeds op, dat de Engelschen dit deden met oogmerk om den Prins van Oranje’
14. ‘De heer Gerrardus Nijenhuijzen alhier binnen deze Stad woonende heeft aan mijn verhaald, dat Hij een Schaap heefd gehad’
15. ‘of dit was voor het proces waervan gehandelt is en konde niemant wel weten, want ander seijden dat het was wegens d’ongehoorsaemheidt die hij tegen den bisschop van Brugge betoont hadde, ander zeijden wederom nog erger saecken, zoodat hieraf niemant de regte waerheijdt wist’
16. ‘12 Septembr: zijnde Zaterdag is alhier dit volgende, van Burgemeesteren op het Stadhuijs vergaderd Gepubliceerd’
17. ‘dit fait volgens het zeggen van veele opgevende als een neerlaege’

2.2.2 Document

18. ‘Dit volgende Vaars is door de Abt Schoonen in Vrankr: op het Portrait van d’ Kon: van denem: gemaakt, en in ’t Nederd: overgezet en berijmt’
19. ‘Eene bulle door den bisschop uijtgegeven wegens den begosten oorloog.’
20. ‘Ende tbriefkin dat mij ghegheven was, dat was in deser mannieren ghemaect: De xvje wake, Onderstrate, van meester Lievin Moenens af’
21. ‘18 Februarij hebben Wij het Eerste in deze Stad in de Amsterdamer Courant van dien dag gezien dat Mevrouw Haere Koninglijke Hoogheijd Gemalin van de Heere Prince Erfstadhouder in ’s Hague op den 16 dezer des Avonds te 11 Uuren Voorspoedig en Gelukkig was Verlost van een Gezonde en Welgeschapen Prins!’
22. ‘2 Maart is bij resolutie van Burgemeesteren en Vroedschappen alhier een keur geärresteerd, behelzende dat de Zee en Visch voortaan bij Publicque afslag verkogt zal werden.’
23. ‘17 Octobr is alheir des Namiddaegs ten drie Uuren wegens de regeringe dezer Stad de volgende publicatie verrigt.’

In het geval van een geschreven bron wordt soms ook de auteur genoemd, of degene die de bron publiceert. In bovenstaande zinnen is dat (18) ‘Abt Schoonen’, (19) ‘den bisschop’ en (23) ‘de regeringe dezer Stad’. Zij hoeven *niet* getagd te worden. De vervaardiger van een geschreven bron wordt dus niet als **informatiebron** getagd.

2.2.3 Anders

24. ‘Ende deestyt quam **de tydinge** hoe de grave van Megen te Swol gestorven was’
25. ‘Op den 31 januarij wiert buijten gewoonte binnen dese stadt Brugge door de **klinckers** deser stadt met vier beckens uijtgeklocken’
26. ‘Op den 21 ougst wiert binnen dese stadt Brugge door bevel vanwegen d’heeren van het collegie bij **allegobede en placaete** aengekondigt een nieuwe ordonantie wegens het pondtgeldt der inkomende koopmanschappen in dese stadt’

Wanneer de kroniekschrijver God aanhaalt, bijvoorbeeld ‘De Heere zegt dat...’, dan dient **De Heere** ook als **informatiebron** getagd te worden.

Een Bijbeltekst die wordt aangehaald (bijvoorbeeld ‘Jesaja 32 de vaarzen 2 en 3’) moet ook als **informatiebron** getagd worden. De inhoud van het Bijbelvers hoeft niet getagd te worden.

Als een kroniekschrijver de titel van bijvoorbeeld een boek of toneelstuk noemt, hoeft dit niet meteen een **informatiebron** te zijn. Dat is alleen het geval als de auteur ook uit het boek of toneelstuk citeert. Als hij het enkel aanhaalt (‘Gisteren las ik de *Palamedes* van Joost van den Vondel’), dan is dit geen **informatiebron**, en hoeft dit dus niet getagd te worden. Mocht hij er met een voetnoot naar verwijzen, dan is het wel een **informatiebron**.

De volgende zin bevat *geen* vermelding van een **informatiebron** of **waarneming**. Iemand die een geluid produceert is enkel een bron als dat geluid dient ter overbrenging van informatie. Dat is hier niet het geval:

27. ‘**De Stads Organist lied zig wakker horen op het Klokkespel der Tooren.**’

Een verwijzing van de kroniekschrijver naar zijn eigen werk, is *geen informatiebron*:

28. ‘**Zoo als hier vooren gemeld is.**’
29. ‘**Hier voort op Bladz: 327 gemeld.**’

Wanneer de auteur de lezer aanspreekt, is dat ook *geen vermelding van een informatiebron of waarneming*:

30. ‘**Om er een beter denkbeeld van te hebben, zoo moet ik melden, dat het Houtwerk aan dese Poort...**’

2.3 Waarneming

De **waarneming** geeft aan *op welke manier* de **informatiebron** informatie overbrengt naar de **ontvanger**. Dit is vaak een werkwoord: ‘zag’, ‘las’ of ‘vertelde’. Bij het taggen van zo’n woord als **waarneming** verschijnt er een menu waarin u kunt kiezen uit **mondeling/geoord**, **geschreven/gelezen**, **gezien** of **anders**.

2.3.1 mondeling/geoord

31. ‘**Een Heer, die destijsds in Gecommiteerde Raden zat**, **verhaalde mij** eens, dat hij driemaal bij den Hertog om audientie had laten vragen.’

32. ‘kwam burgemeester Vorsterman ons aanzeggen, dat wegens de ziekte, niemand in de kerk begraven mocht worden.’
33. ‘Doorzigtige lieden merkten toen reeds op, dat de Engelschen dit deden met oogmerk om den Prins van Oranje.’
34. ‘Den 21 September is in de kerck verkundicht dat de clock voortaan sal luyden ten een uyren en de predickatie beginnen te half twee uijren.’
35. ‘De heer Gerrardus Nijenhuijzen alhier binnen deze Stad woonende heeft aan mijn verhaald, dat Hij een Schaap heefd gehad’
36. ‘Men zeijde dat hij twee wisselbrieven in zijn sack hadde’
37. ‘Men hoorde hoedat eenen boer sig zeer ongeluckiglyck verhangen hadt’
38. ‘Op den 31 januarij wiert buijten gewoonte binnen dese stadt Brugge door de klinckers deser stadt met vier beckens uytgeklocken’
39. ‘Den 12 Maart is het alhier weder Krijgsraed geweest, en uijt Naam van d’ Heeren Burgem: aan de Leden van de Kreijgsraed Gecommuniceerd, dat het Waeken der Burger Schutters op den 24 dezer een eijnde zal nemen.’
40. ‘want men volgens het zeggen alhier binnen Brugge nog veel zoldaeten verwagtede’
41. ‘dit fait volgens het zeggen van veele opgevende als een neerlaege’

Wanneer de kroniekschrijver zelf iets zegt (bijvoorbeeld ‘Ik antwoordde dit en dat’), dan is ‘antwoordde’ daarin geen **waarneming**. Hier is namelijk niet sprake van de ‘ik’ als **ontvanger** of **informatiebron**. Zie bijvoorbeeld de volgende zin, waarin niets getagd dient te worden:

42. ‘Ik sprak int Frans, waer over den Heer zeer verblijd was’

In een zin als ‘De klokken luiden om te waarschuwen voor de storm’ hoeft ‘luiden’ *niet* als **waarneming**: gehoord getagd te worden. Uit de zin blijkt wel dat er een geluid is, maar er staat niets over wie het gehoord heeft. Als een geluid wordt beschreven zonder een woord dat op de waarneming *horen* duidt, dan wordt zo iets niet getagd. Een soortgelijke regel vindt u aan het einde van de volgende paragraaf.

2.3.2 geschreven/gelezen

43. ‘Ende tbriefkin dat mij ghegheven was, dat was in deser mannieren ghemaect: De xvje wake, Onderstrate, van meester Lievin Moenens af’
44. ‘Dit volgende Vaars is door de Abt Schoonen in Vrankr: op het Portrait van d’ Kon: van denem: gemaakt, en in ’t Nederd: overgezet en berijmt’
45. ‘18 Februarij hebben Wij het Eerste in deze Stad in de Amsterdamer Courant van dien dag gezien dat Mevrouw Haere Koninglijke Hoogheid Gemalin van de Heere Prince Erfstadhouder in ’s Hage op den 16 dezer des Avonds te 11 Uuren Voorspoedig en Gelukkig was Verlost van een Gezonde en Welgeschapen Prins! — Dit lijkt tegenstrijdig omdat er ‘gezien’ staat, maar omdat het om een krant gaat weten we dat de auteur dit ‘gelezen’ heeft. Daarom taggen we het als **geschreven/gelezen**.

46. ‘12 Septembr: zijnde Zaterdag is alhier dit volgende, van **Burgemeesteren** op het Stadshuijs vergaderd **Gepubliceerd**’ → omdat dit soort officiële afkondigingen vaak zowel gedrukt als voorgelezen werden, moet dit als **geschreven/gelezen** getagged worden.
47. ‘17 Octobr is alheir des Namiddaegs ten drie Uuren wegens de regeringe dezer Stad de volgende publicatie **verrigt**.’
48. ‘Op den 21 ougst wiert binnen dese stadt Brugge door bevel vanwegen d’heeren van het collegie bij **allegebode en placaete** **aengekondigt** een nieuwe ordonantie wegens het pondtgeldt der inkomende koopmanschappen in dese stadt’

2.3.3 gezien

49. ‘Soo hebbé **ick** een deel borgers vergadert **gesien**, die op haren oversten gemurmureert hebben’
50. ‘**ik** heb mede tot Broek geweest en deze Prins aan de Maaltijt, en door het dorp wandelende **gezien**’
51. ‘In de benedenste gallerije **ziet** **men** de maen en de sterren beweegen op drij plaetsen.’
52. ‘Naerdaat dees raereteijt hier ontrent agt daegen in Brugge te **sien** geweest hadde’
53. ‘Op den 6 november wiert binnen dere stadt Brugge voor het landthuijs van den Vrijen een dogter van den 11 uren tot den 1 uren publick **ten toone gestelt**’
54. ‘Bovenop de eene Colom ter regterzijde Stond een groot geschilderd Beeld, **vertoonende** de Godsdienst’

Let op: er kan dus ook sprake zijn van een **waarneming**: **gezien** als er een persoonlijk voornaamwoord (ik, men, wij) ontbreekt! In zo’n passieve zinsconstructie staat dus vaak iets als ‘te zien’ of ‘is vertoond’. Zie de laatste twee voorbeelden.

Let op: het beschrijven van een gebeurtenis is niet meteen een waarneming. De volgende zinnen bevatten **geen waarneming**, omdat ze niet iets zeggen over de manier waarop informatie bij de kroniekschrijver terecht is gekomen:

55. ‘1e: Septembr: werden de Prince Vlaggen van de Tooren, de andere Kerken, en Godshuijzen, en van de Particulieren haer Huijzen, weder afgenoomen.’
56. ‘Verders is bij voorgemelde Krijgsraed geresolveert’ → ‘resolveren’ betekent ‘besluiten’, en dat beschouwen we niet als het vermelden van een informatiebron.
57. ‘Om het Leeven te behouden, riep hij tot een Zolder Veijnster, van zijne Huijs uijtziende dat daar Volk met een Schuift nabij zijn Huijs was’
58. ‘Nadat Sijn Hoogheijd dat Gebouw met het Bosje daar annex had bezigtigd’
59. ‘Men bespeurde de ziekte onder dezelve’
60. ‘20 december is de begraevenisse op de Volgende wijze verrigt’
61. ‘Het zag aldaer met deze dyk niet voordeelig uit.’ → Dit is metaforisch taalgebruik, maar geen vermelding van een informatiebron.
62. ‘Gelijk als wel eer van de Kijzer Augustus getuijgd werd’
63. ‘Onze Schepenen Regtbank werden gehoordt’

3 Ontkenningen

Een kroniekschrijver maakt vaak gebruik van een ontkennende waarneming, bijvoorbeeld in de volgende zinnen:

64. ‘Van aan de Adeghem tot aan de clinkel poort stonden ook militaire in forme van hage hetgeene nooit van deze processie binnen Mechelen gezien is geweest’ **waarneming: gezien**
65. ‘Dit is niet eerder vertoond geweest’ **waarneming: gezien**
66. ‘Dat gerucht heb ik hiervoor nooit gehoord’ **waarneming: mondeling/gehoord**

In bovenstaande zinnen kan **wel** een waarneming geannoteerd worden, ook al is het in de vorm van een ontkenning. De context maakt duidelijk dat een fenomeen wel degelijk gezien of gehoord is, maar dat het voor de eerste keer is.

Wanneer het overduidelijk een ontkenning is *zonder* dat er iets waargenomen is, dan moet er geen waarneming getagd worden. Dat geldt bijvoorbeeld voor de volgende zinnen:

67. ‘Ik heb niet gezien wie op het paard zat.’
68. ‘Over de processie is niets gezegd.’
69. ‘Daar heb ik niets over gehoord.’

Sommige kroniekschrijvers gebruiken de ontkennende waarneming vaak als het om natuurverschijnselen gaat: een strenge winter, een heftige storm, een opvallende komeet. Daarbij geldt de volgende regel: als een verschijnsel enkel met de ogen wordt waargenomen, dan kunt u zo’n zin taggen met **waarneming: gezien**. Dat geldt voor de volgende zinnen:

70. ‘We hebben nog nooit zo’n grote komeet gezien’ **waarneming: gezien**
71. ‘Ik zag niet eerder zo’n dikke laag ijs in de sloot’ **waarneming: gezien**

Hierbij gelden twee belangrijke regels: Als een natuurverschijnsel wordt beschreven zonder een woord dat op de waarneming *zien* duidt, dan wordt zoets niet getagd. In onderstaande zin wordt dus geen waarneming getagd: we weten niet hoe deze informatie bij de kroniekschrijver terecht is gekomen.

72. ‘Het ijs is niet eerder zo dik geweest.’

Als het gaat om een verschijnsel dat met *zien* wordt beschreven, maar waarvoor in werkelijkheid ook andere zintuigen nodig zijn (ruiken, voelen), dan moet dat met de **waarneming: anders** worden getagd. Dat geldt bijvoorbeeld voor de volgende zin:

73. ‘We hebben niet eerder zo’n strenge winter gezien’ **waarneming: anders**

4 Belangrijke aandachtspunten

- De tags **informatiebron**, **ontvanger** en **waarneming** hoeven niet alledrie gebruikt te worden. Soms staat niet alle informatie in de tekst.
- Een **ontvanger** kan niet op zichzelf voorkomen in een zin. Daar zit altijd een **informatiebron** en/of **waarneming** bij.
- Een **informatiebron** kan op zichzelf voorkomen in een zin (zonder een **ontvanger** en/of **waarneming**).
- Een **waarneming** kan zowel zonder **informatiebron** als zonder **ontvanger** voorkomen. De **waarneming**: **gezien** heeft nooit een **informatiebron**.
- Wanneer er sprake is van een **informatiebron** in een **informatiebron** (het zogeheten Droste-effect), moet dat allemaal getagd worden. Zie bijvoorbeeld dit voorbeeld:
  1. ‘**Hij** **zeide** tegen **mij** : het **gerucht** gaat dat...’
- Binnen een fragment dat is getagd als **kopie**, kan alleen een vermelding van een bron getagd worden als dit ook daadwerkelijk een bron voor de auteur is. In de volgende zinnen (die getagd zijn als **kopie**) is *geen* sprake van een vermelding van een bron van de kroniekschrijver:
  1. ‘**Gij** hebt uw wel en braef gekweten / ‘t is niet alleen dat ik het zeg’ → dit is een dichtregel
  2. ‘Anderen worden overgebragt aan den Heer Hooft Officier’ → dit is onderdeel van een reglement

5 Lijst met potentiële woorden

Let op: dit betekent niet dat deze woorden *altijd* getagd moeten worden als **ontvanger**, **informatiebron** of **waarneming**! Ze kunnen ook in een andere context voorkomen.

5.1 Ontvanger

ik, men, mijn, wij, een ieder in de stad, ons

5.2 Informatiebron

publicatie, tijding, burgermeester, profeet Samuel, Jesaja 53, Amsterdamer Courant, een persoonsnaam, brief, bericht, plakkaat, de Heere, men

5.3 Waarneming

mondeling/gehoord

luiden, voorlezen, aanzeggen, horen, aanspreken, aflezen, verhalen

geschreven/gelezen

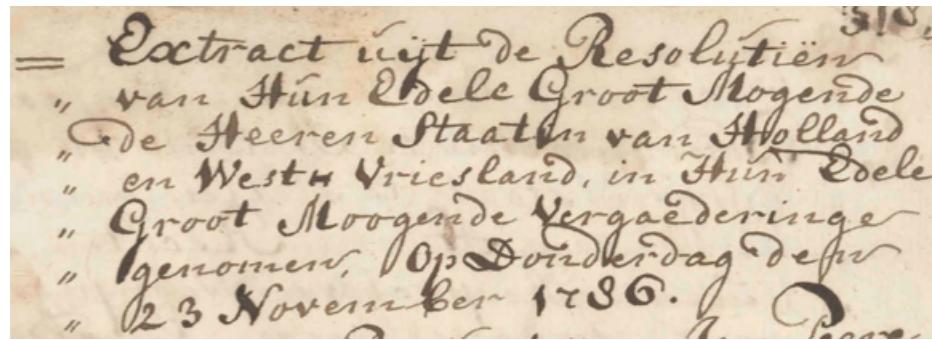
aantekenen, publiceren, melden, aanzeggen, lezen

gezien

aanschouwen, zien

6 De tag kopie

Soms is het duidelijk dat een kroniekschrijver informatie letterlijk overneemt uit een andere bron. Dat kan bijvoorbeeld omdat hij aanhalingsstekens of onderstrepung gebruikt, een dubbelepunt, of het woord ‘kopie’, ‘extract’ of ‘resolutie’. In zo’n geval kunt u de gehele gekopieerde tekst markeren als kopie.

Als u denkt dat de invoerder van een scan de tag **kopie** ergens is vergeten waar deze wel had moeten staan, mag u deze toevoegen.